

Η Κατάθλιψη ως Κοινωνικό Φαινόμενο: Αλλοτρίωση και Απάθεια

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΚΑΤΣΑΣ*

Περίληψη

Η κατάθλιψη μπορεί να μελετηθεί από διάφορες οπτικές. Η παρούσα παρουσίαση προσεγγίζει την κατανόηση της κατάθλιψης ως κοινωνικό φαινόμενο και όχι ως ατομική κατάσταση. Παραδοσιακά, η Κοινωνιολογία αναφέρεται σε σχετικά θέματα μέσα από την εξέταση του φαινομένου την αλλοτρίωσης. Μία συνέπεια της αλλοτρίωσης είναι και η απάθεια. Έτσι, προτείνεται η χρησιμοποίηση της απάθειας προς τα κοινά ως το μετρήσιμο μέγεθος που αντιπροσωπεύει την κατάθλιψη από κοινωνικής απόψεως. Η παρουσίαση ξεκινά με μία ανασκόπηση της χρήσης αυτών των εννοιών καθώς και αναφορά στο κοινωνικό πλαίσιο που τις καθορίζει. Ακολούθως γίνεται μία τοποθέτηση που συνδέει την έννοια της απάθειας προς τα κοινά και της αλλοτρίωσης. Συμπερασματικά, η αύξηση της απάθειας προς τα κοινά σηματοδοτεί μεγαλύτερο επίπεδο αλλοτρίωσης και συνεπώς, κατάθλιψης. Η παρουσίαση κλείνει με προτάσεις για ποσοτικοποίηση αυτών των επιχειρημάτων.

Λέξεις κλειδιά: Αλλοτρίωση, απάθεια, συμμετοχή, κατάθλιψη

Εισαγωγή

Πολλά ακούγονται και γράφονται τον τελευταίο χρόνο σχετικά με την κρίση που μαστίζει την Ελληνική κοινωνία. Ένα από τα αποτελέσματα της κρίσης είναι και σημαντική αύξηση των κρουσμάτων κατάθλιψης. Αυτό είναι καλά τεκμηριωμένο στην βιβλιογραφία (Γιωτάκος 2010, Κυριόπουλος & Τσιάντου 2011). Υπάρχουν άλλοι πολύ πιό ειδικοί από εμένα για να μιλήσουν για την κατάθλιψη ως ψυχιατρικό φαινόμενο σε ατομικό επίπεδο. Η θέση μου εδώ, ως κοινωνιολόγου είναι να αναφερθώ στην κατάθλιψη ως κοινωνικό φαινόμενο και τις κοινωνικές συνέπειές του.

Πρέπει, λοιπόν, να οριοθετήσουμε το πλαίσιο της παρουσίας σε κοινωνικό επίπεδο. Θα ξεκινήσω με μία αξιολογικά κριτική αναφορά στην χρήση της λέξης «κρίση». Θα συνεχίσω υποστηρίζοντας ότι η «κρίση» υπό τις συνθήκες που παρουσιάζεται και βιώνεται οδηγεί νομοτελειακά στην αλλοτρίωση των κοινωνικών ομάδων. Αυτή είναι η πιο σημαντική και επικίνδυνη συνέπεια των παρουσών συνθηκών σε κοινωνικό επίπεδο. Οι τρόποι με τους οποίους εκφάνεται η αλλοτρίωση είναι πολλοί. Η συγκεκριμένη παρουσίαση αναφέρεται μόνον σε έναν: την πολιτική απάθεια και την αποχή από τα κοινά. Κατά συνέπεια η παρουσίαση αυτή υποστηρίζει ότι η παρατηρούμενη απάθεια είναι αποτέλεσμα της αλλοτρίωσης.

Κοινωνία και Κρίση

Η ιστορία μιας κρίσης δεν μπορεί να γραφτεί σε ένα ή δυο χρόνια μετά την έναρξη της. Θα χρειαστεί να περάσει πολύς καιρός ώστε οι κοινωνικοί επιστήμονες να καταγράψουν και να εξηγήσουν με ψυχραιμία τα αίτια και τις επιπτώσεις αυτού που σήμερα ονομάζουμε κρίση. Οι κρίσεις δεν εμφανίζονται έτσι από το πουθενά. Είναι αποτελέσματα διεργασιών μέσα από πολύπλοκες κοινωνικές δομές. Ο μελετητής αυτού του ζητήματος καλείται να ερμηνεύσει τις διεργασίες που οδηγούν σε μια κατάσταση ώστε να κατανοήσει την δυναμική της όποιος κρίσης.

Επιπρόσθετα, ο όρος «κρίση» είναι προβληματικός γιατί δεν είναι αξιολογικά ουδέτερος (Becker, 1967, Weber, 1958). Αν ορίσουμε κάτι ως κρίση, αυτόματα εισάγουμε ένα προσωπικό στοιχείο: κατά πόσο επιρραάζει εμάς τους ίδιους και κατά συνέπεια την ερμηνεία που του δίνουμε. Γιατί υπάρχει και αυτή η διάσταση: είναι κρίση αυτό που περνάμε; Σίγουρα είναι μια αλλαγή που βιώνεται μαζικά. Ας μου επιτραπεί, λοιπόν, αυτό που περνάμε να μην το ονομάσω κρίση, αλλά να χρησιμοποιήσω έναν πιο δυναμικό όρο: κοινωνική αλλαγή.

Η συγκεκριμένη περίοδος κοινωνικών αλλαγών

*Αναπληρωτής Καθηγητής Κοινωνιολογίας,
Deree-The American College of Greece

που βιώνουμε δεν είναι οικονομική κρίση. Έτσι παρουσιάζεται από τα ΜΜΕ. Είναι μια βαθύτατα κοινωνική πρόκληση που βιώνεται ως οικονομική κρίση. Αυτό που βιώνουμε σήμερα είναι αυτό που οι επιστήμες ονομάζουν αλλαγή τρόπου σκέψης (paradigm shift) (Kuhn, 1996). Αυτές οι παραδειγματικές μετατοπίσεις πάντα συνέβαιναν και είναι δομικά συστατικά της κοινωνικής αλλαγής. Ας αναλογιστούμε τη δεκαετία του 1960 που έφερε σοβαρότατες προκλήσεις στην καθεκυστία τάξη μέσα από συνεχείς αμφισβητήσεις ισχυρότατων θεσμών. Πολιτικές, στρατιωτικές, φυλετικές πρακτικές που επι δεκαετίας ήταν δεδομένες αμφισβητήθηκαν. Ας μην πάμε πολύ πίσω. Η αρχή της δεκαετίας του 1990 έφερε την αμφισβήτηση του υπαρκτού σοσιαλισμού μέσα από μια παραδειγματική μετατόπιση που είχε τεράστιες πολιτικές, πολιτισμικές και οικονομικές αλλαγές τις οποίες βιώνουμε και σήμερα.

Η Αλλοτρίωση ως Κοινωνικό Φαινόμενο

Η σημερινή κατάσταση είναι ίσως η σοβαρότερη αμφισβήτηση του καπιταλισμού ως κοινωνικού και οικονομικού συστήματος και ουσιαστικά καταλήγει σε μια κριτική της παγκοσμιοποίησης. Αυτή η κριτική είναι κοινωνικά σημαντική και εξαιρετικά δύσκολη. Μεμονομένα άτομα, αλλά και ολόκληρες ομάδες στην κοινωνία αποδέχονται ότι το οικονομικό σύστημα είναι πολύ μεγάλο και ισχυρό για να δεχθεί ένα καίριο πλήγμα μέσα από την κριτική εναντίον του. Συνεπώς, ολοένα και μεγαλύτερος αριθμός κοινωνικών ομάδων παραιτούνται από την προσπάθεια και παραμένουν αδρανείς αποδεχόμενοι το μάταιο του εγχειρήματος. Αυτή είναι η απαρχή της αλλοτρίωσης. Ο Μαρξ είχε περιγράψει πρώτος τον όρο ως «αδυναμία λόγω απομόνωσης.» (Blauner, 1964). Παραδείγματα αυτής της αλλοτρίωσης είναι η αύξηση στον αριθμό αυτοκτονιών (Wenz, 1979), η αυξανόμενη ατομική και κοινωνική απομόνωση και οι αλλαγές στο εργασιακό περιβάλλον που τείνουν να απομονώνουν τους εργαζόμενους (Waring, 1991).

Αυτά τα παραδείγματα συντείνουν στο εξής πρακτικό και ουσιαστικό αποτέλεσμα: οι εργαζόμενοι αποξενώνονται από τους γύρω τους. Εργάζονται για να συντηρήσουν τους εαυτούς τους και τις οικογένειές τους. Αυτό παίρνει την μορφή μιάς ιδιοτελούς αναζήτησης. Το όφελος για την ευρύτερη κοινότητα απομακρύνεται ολοένα και περισσότερο. Η ιδιοτέλεια γίνεται όλο και πιο σημαντική σε σύγκριση με το ενδιαφέρον για την κοινωνική ομάδα. Αυτό οδηγεί στην αλλοτρίωση από τους συντρόφους

(Macionis, 2008: 100).

Ο καθορισμός του ανθρώπου ως μία ύπαρξη χωρίς νόημα είναι άλλη μία πλευρά της αλλοτρίωσης. Αυτό σχετίζεται ως μία κατάσταση όπου το άτομο αδυνατεί να ελέγξει τα αποτελέσματα των πράξεών του σε ατομικό επίπεδο. Ως συνέπεια, αποδέχεται ότι ισχυρότεροι, εξωτερικοί παράγοντες καθορίζουν την όποια εξέλιξη σε κοινωνικό αλλά και σε ατομικό επίπεδο. Αυτή η αποδοχή ενός εξωτερικού κέντρου ελέγχου επιφέρει ακόμα μεγαλύτερη αλλοτρίωση και το εξής αίσθημα: «ότι και να κάνω, άλλοι αποφασίζουν». Το άτομο, συνεπώς, χάνει το νόημα της αυτόνομης ύπαρξής του και μπαίνει σε μία ρουτίνα σπειροειδούς πτώσης (Seeman, 1959).

Ολοένα και μεγαλύτερες κοινωνικές ομάδες δυσκολεύονται να δούν την ύπαρξή τους ως αναπόσπαστο κομμάτι ενός ευρύτερου κοινωνικού συνόλου. Αντίθετα αυτοκαθορίζονται ως διακριτές ομάδες που δεν σχετίζονται με τίποτα με τον κοινωνικό τους περίγυρο. Συνεπώς χάνουν την σημασία της συμμετοχής. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της απώλειας σημασίας είναι και η απάθεια προς τα κοινά.

Η Απάθεια προς τα Κοινά

Η κατανόηση της κατάθλιψης ως κοινωνικό φαινόμενο και όχι ως ατομικής κατάστασης μέσω της αλλοτρίωσης μας οδηγεί σε μία προσπάθεια εύρεσης μετρήσιμου μεγέθους. Αυτή η παρουσίαση προτείνει ότι ένας τρόπος να μετρήσουμε την κοινωνική κατάθλιψη είναι μέσω της κατανόησης του φαινομένου της απάθειας.

Όπως ένας ασθενής με κατάθλιψη χάνει το ενδιαφέρον για διάφορες δραστηριότητες της ζωής, έτσι και μία κοινωνική ομάδα αποσύρεται από την ενεργή συμμετοχή και αφήνεται στην όποια εξέλιξη την οποία όμως δεν ελέγχει.

Η μη συμμετοχή στα κοινά είτε ενσυνείδητα είτε ασυνείδητα είναι ενδεικτική μιάς κοινωνικής παθολογίας και όχι έλλειψης ατομικού χαρακτήρα. Με βάση τα παραπάνω είναι αναμενόμενο να αυξάνονται τα επίπεδα απάθειας προς την συμμετοχή στα πολιτικά δρώμενα.

Αυτό αποτελεί ένα παράδοξο. Σε περιόδους οικονομικής πίεσης, το αναμενόμενο είναι να στραφούν οι πολίτες κατά του πολιτικού συστήματος. Ως ένα βασικό σημείο αυτό έχει γίνει. Όμως, ο φόβος του αγνώστου και το αίσθημα αδυναμίας που προέρχεται από αυτό, καταλήγει σε μία αδρανοποίηση. Αυτή η αδρανοποίηση είναι η απάθεια προς τα κοινά λόγω

της αυξανόμενης αποξένωσης. Εφόσον, λοιπόν υπάρχει αυξανόμενη αλλοτρίωση θα παρατηρήσουμε και μεγαλύτερα ποσοστά απάθειας. Αυτό είναι δυσάρεστο και προβλέπει δυσοίωνες εξελίξεις στο μέλλον.

Όπως είχε πει ο Paul Wellstone, ένας Γερουσιαστής των ΗΠΑ: «Όταν πολλοί Αμερικανοί δεν ψηφίζουν και δεν συμμετέχουν, ορισμένοι βλέπουν απάθεια και απελπισία. Εγώ βλέπω απογοήτευση και θυμό.»

Συμπεράσματα, Επίλογος

Η θεωρία μας λέει, λοιπόν, ότι η αλλοτρίωση με την μορφή της απάθειας υπάρχει και πιθανόν να

αυξάνεται από γενιά σε γενιά. Σχετικά με αυτό η παρουσίαση αυτή καταλήγει σε δύο σημαντικά συμπεράσματα. Πρώτον, ότι η όποια απάθεια είναι ένδειξη κοινωνικής και όχι ατομικής κατάθλιψης. Δεύτερον, ότι ποσοτικοποιώντας την αλλοτρίωση ως απάθεια κατανοούμε πολύ καλύτερα την κρίση. Αρωγός σε αυτήν την προσπάθεια είναι η Κοινωνιολογία και η κοινωνιολογική προσέγγιση των κοινωνικών αλλαγών που βιώνουμε.

Μένει να διεξαχθούν εμπειρικές έρευνες που θα εμβαθύνουν στην κατανόηση αυτής της συσχέτισης όπως εφαρμόζεται σε συγκεκριμένες ομάδες στον πληθυσμό.

Summary

G. KATSAS: Depression as a Social Phenomenon: Alienation and Apathy

Depression can be studied from many viewpoints. The present paper approaches the understanding of depression as a social phenomenon and not as an individual condition. Traditionally, Sociology refers to such issues through the examination of alienation. One of the consequences of alienation is apathy. As such, the use of civic apathy is suggested as the quantifiable characteristic representing depression from a societal point of view. The paper begins with a review of the use of these concepts as well as a reference to the social context that defines them. Following, the paper connects the concepts of civic apathy and alienation. In conclusion, the increase of apathy marks a higher level of alienation and, by extension, depression. The paper closes with suggestions for quantification of these arguments.

Key words: Alienation, Apathy, Participation, Depression

Βιβλιογραφία

1. Γιωτάκος, Ο. «Οικονομική Κρίση και Ψυχική Υγεία.» *Ψυχιατρική*, 2010, 21(3):195-204.
2. Κυριόπουλος, Γ. Και Β. Τσιάντου. «Η Οικονομική Κρίση και οι Επιπτώσεις της στην Υγεία και την Ιατρική Πέριθαλψη.» *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής*, 2011, 27(5):834-840.
3. Becker, Howard. "Whose Side Are We On?" *Social Problems*, 1967, 14:239-247.
4. Blauner, Robert. *Alienation and Freedom: The Factory Worker and His Industry*. Chicago: University of Chicago Press, 1964.
5. Kuhn, Thomas. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press, 1996.
6. Macionis, John J. *Sociology*. London: Pearson Education, 2008
7. Seeman, Melvin. "On the Meaning of Alienation." *American Sociological Review*, 1959, 24:783-791.
8. Waring, Stephen. *Taylorism Transformed: Scientific Management Theory Since 1945*. Charlotte, N.C.: University of North Carolina Press, 1991.
9. Weber, Max. *From Max Weber: Essays in Sociology*. Edited by H.H. Gerth and C. Wright Mills. London: Oxford University Press, 1958
10. Wenz, Friedrich V. "Sociological Correlates of Alienation Among Adolescent Suicide Attempts." *Adolescence*, 1979, 14(53):19-30